

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БАЛКАНСКАТА СИГУРНОСТ: ПОГЛЕД ОТ ХАЛКИ

Наскоро в Гърция се проведе Втората европейска конференция на млади учени-политолози и студенти, посветена на въпросите на "Сигурността и сътрудничеството на Балканите, Средиземноморието и Близкия изток" (1-9 септември 1991 г.).

Двата догеканезки острова – Родос и Халки – кръстопътна точка между три континента – предложиха своето гостоприемство на млади учени и експерти от 15 държави. Въпросите на сигурността и сътрудничеството в обширната зона на Средиземноморието и прилежащите към нея възвращащи райони на Балканите и Близкия изток станаха основна тема на петдневните дискусии.

Със съдействието на Гръцката фондация за отбрана и външна политика, България беше представена на форума от няколко участници – млади политолози и студенти. На страниците на списанието една от участничките в конференцията анализира основните тенденции в развитието на европейската политика в южно-югоизточно направление, акцентирайки върху предизвикателствата на Балканската сигурност.

Днес, когато държавите преценяват интересите си в областта на националната и международна сигурност, те следва внимателно да отчитат качествените промени, протичащи в системата на международните отношения.

След края на студентската война станахме свидетели на движение в глобален мащаб към демократични политически системи и пазарни стопанства. Появяват се нови силови центрове, основани не на военна, а на икономическа мощ. Разпадането на тоталитарните режими в Централна и Източна Европа е последвано от съживяване на дълго потиснати, но все още силни межуетнически антагонизми, от засилване на стремежите към национална и етническа идентичност в едно тясно икономическо и геополитическо пространство.

Отношенията Север-Юг придобиват все по-централно място с излизането на преден план на проблемите с огромните външни дългове, спешната необходимост от "спасителни" инвестиции, масовите миграционни потоци към развитите индустриални държави, наложителната икономическа и хуманитарна помощ. Нещо повече, след приключването на студентската война сме свидетели на парадоксално очертаващата се в международните отношения тенденция към засилване на възможностите от избухване на регионални и вътрешни кризи на Юг и Изток.

Според редица политици и политолози всички тези реалности налагат ново определение на понятието "сигурност" за 90-те години и за по-далечно бъдеще. Новите измерения на националната и международната сигурност изискват да бъдат изместени изцяло в рамките на досега за-

сягащите тази област въпроси и да се разгледат по-скоро като съвкупност от политически, икономически, военни, екологически, социални и хуманитарни елементи. Политиката на сигурност следва да бъде изградена на нова основа, отчитаща такива реалности като международната взаимовръзка, императивите на трайно развитие, опасните тенденции към засилване на национализма и етническата несъвместимост, на задълбочаващата се пропасть между "имащи" и "нямащи".

След края на студентската война и разпускането на Варшавския договор възникват много въпросителни, свързани както с необходимостта от промяна в сферата на сигурността, така и с компетенциите и ефективността на съществуващите европейски структури за сигурност. Европейците днес са изправени пред редица предизвикателства, свързани не само с изграждане новата архитектура на единна европейска система за сигурност, мястото на източноевропейските държави в нея, но и с появилите се рискове за мира в Европа от зоната на Средиземноморието и прилежащия район на Балканите.

Традиционните източници на противоречия между северния и южния бряг на Средиземно море безспорно са свързани със съществуващото разнообразие на модели на политическо устройство, различните често несъвместими религиозни и културни традиции на народите от двете страни на това море, ставало люлка на различни цивилизации. Редица специалисти споделят становището, че основната причина за съществуващото напрежение трябва да се търси в противоречието между процъфтяващия и развиващ се с бързи темпове в икономическо отношение северен бряг, и изоставащия и обедняващ Юг. Може би най-възвращащата брънка на това противоречие се крие във взаимовръзката между слабо-развитостта и демографския растеж на страните от южния бряг на Средиземноморието. Съществуващата нестабилност в района на Средиземноморието не само оказва парализиращо въздействие върху всяка инициатива за икономическо развитие, но задълбочава социалното, политическото и културното напрежение както в обществата на южния бряг, така и техните отношения със страните от Севера.

Осъзнавайки своята отговорност за преодоляване на отчуждеността и конфликтността между Севера и Юга в Средиземно море, както и за необходимостта от прилагане на нова концепция за сигурност и сътрудничество в този район, западноевропейските политики полагат усилия да изработят "в движение" механизми за обезпечаване климата на търпимост и сътрудничество между тези две зони на цивилизацията. Мнозина от тях определят такава роля на Международната конференция за Близкия изток, ини-

циатива на групата 4 + 5 и най-вече на Конференцията за сигурност и сътрудничество в Средиземноморието, която се разглежда като част от дългия процес на установяване на взаимно доверие между Запада и Ислямския свят. В рамките на тази политическа линия интерес представлява позицията на директора на португалския Институт за международни и стратегически проучвания Алвару де Васконселуш. Според него изграждането на обединена Европа не бива да доведе до излизане на европейска крепост, която да маргинализира страните от "непосредствения Юг". В такъв смисъл са оправдани очакванията, че новият модел на Европейската система за сигурност ще включва подрегионални равнища на сътрудничество, свързано със специфичните проблеми на отделните подрегиони. Обнадеждаващо в това отношение е развитието на европейската система за сигурност по Южния бряг на Средиземно море и в другите, намиращи се в непосредствена близост на континентални райони, насочена към първоначално изграждане на единна система от мерки на доверието в отношенията между различни страни.

Редица експерти, в това число български, споделят становището, че благоприятното изменение на международната обстановка не допринася съществено за намаляване ролята на военно-техническият фактор в района на Средиземноморието, в това число и на прилежащия му Балканско-средноморски субрегион. В периода след края на студената война целият Средиземноморски басейн, включващ зоната на Близкия изток и Балканите, запазва стратегическото си значение за САЩ, ОНД и НАТО. Красноречива в този смисъл е оценката на корпорацията Ранд, изложена в доклада: "САЩ и Южна Европа след студената война". В него се изтъква не само, че Средиземноморието днес трябва да бъде най-чувствителната зона на Европа за Вашингтон и НАТО, но и изключителната му важност за сигурността поради съществуващите конфликти в Близкия изток, на Балканите, както и потенциалните в страните от Магреб.

Безспорно един от районите, където световната тенденция към раздробяване на световните огнища на напрежение има потенциално най-експлозивен характер е Балканският. Тук европейската политика в южно-югоизточно направление е поставена пред сериозни изпитания. Факт е, че Балканският полуостров, който в миналото си спечели прозвището на "барутен погреб" на континента, и през втората половина на XX век остава място на значително международно напрежение. Корените на тази печална слава трябва да търсим в обременеността от исторически установили се или изкуствено създадени в миналото противоречия, недостатъчно високо икономическо развитие в някои страни, в характерната етническа нехомогенност на балканските държави, в наличието на нерешени проблеми от малцинствен характер и други. Не бива да забравяме, че Балканите са разположени не само на два континента, но и на границата между две цивилизации и две религии – християнството и исляма. Обстоятелството, че в съзнанието на широки слоеве от населението религиозната принадлеж-

ност не се ограничава от националната идентичност на вярващите обяснява заложените на Балканите противоречия на религиозна основа.

Тази и други особености, дори неповторимостта на обстановката на Балканите, според мен налага проблемите на сигурността в региона да се разглеждат на три взаимосвързани равнища: *вътрешно, регионално и общоевропейско.*

Незавършеността на демократичните промени и изграждането на пазарните структури в повечето балкански държави определят специфичното въздействие на вътрешните фактори върху регионалната сигурност и върху разпространението на "епидемията" на насилие на Балканите. Конкретно бих се спрял на *три основни групи вътрешни фактори.*

Първата група вътрешни фактори се свързва с процеса на преминаване от тоталитарно управление към демокрация и се характеризира с ускорена смяна на обществената система в бившите социалистически страни на Балканите. Този процес е труден, сложен и се характеризира с наличието на спорове и конфликти. Все още не функционират ефективно механизмите и процедурите на парламентарната демокрация. Това поражда реални възможности за проява на извънконституционна мобилизация на политическите действа.

Втората група вътрешни фактори се свързва с недостатъчната синхронизация между политическата и икономическата реформа и произтичащото от това напрежение. Утежняващ фактор е обстоятелството, че реформата се провежда в условията на една не особено благоприятна икономическа обстановка. За споменатите страни тя се характеризира с наличието на нестабилен вътрешен пазар, на хроничен дефицит на платежния баланс, ограничени експертни възможности, свързани със задълбочаващия се спад в производството, силно изчерпани валутни резерви, нарастващ външен дълг. Наличието на икономическа нестабилност, в т.ч. на кризисни моменти в икономиката, много бързо могат да се трансформират в непредвидими политически конфликти и напрежение. В този смисъл особено важно значение за балканските страни от бившия социалистически лагер ще има ходът на втория етап на икономическата реформа, свързан с извършването на структурни преобразования.

Централно място във втория етап от реформата се отделя на мероприятията, които следва да доведат докрай демонаполитизацията в производството и да ускорят приватизационния процес, да създадат законодателни предпоставки и икономическа атрактивност за навлизане на чужди капитали под различна форма (портфейлни и директни), закриване на губещи производства и други.

Политици и икономически експерти свързват провеждането на структурната реформа с очаквания за извеждане на икономиката от състояние на стагнация, обуздаване на инфлацията и ограничаването ѝ в разумни рамки, упрежняването на по-ефективно управление, повишаване темпа на икономически растеж. Същевременно трябва да признаем, че този процес крие някои опасности. Те са свързани с възможността от

увеличаване на безработицата, поскъпване на живота и засилване на социалната диференциация.

Наличието на опасни "подводни камъни" по пътя на икономическата реформа налага мобилизация и консолидация на вътрешния политически фактор, постигане на политически консенсус в подкрепа на следваната, често социално непопулярна, икономическа политика. От политическите сили същевременно следва да се очаква да стимулират конструктивната дискусия и критика относно същността и хода на реформата като своеобразни опоненти и корективи на официалната линия.

Третата група вътрешни фактори се отнася до възможностите за възраждане на националистически и сепаратистки настроения на основата на разпадане на стари исторически вражди или несъвпадение на нови интереси при оформящата се регионална конфигурация на настоящия етап. Както показва примерът с разпадащата се югославска федерация, вътрешната нестабилност представлява сериозна заплаха, водеща до ескалация на напрежението на регионално равнище, което от своя страна би могло да предизвика движение на големи миграционни вълни от хора.

Нерешеността и потискани в миналото малцинствени въпроси във всички балкански страни днес възникват с нова сила под формата на етноцентризъм, нетърпимост към представители на други етноси и религии. Спазването на индивидуалните човешки права в съзвучие с Парижката харта може да се превърне в отправен ориентир при търсенето на справедливо и мирно решение на националния въпрос във всяка балканска държава. Последователното спазване и развитие на човешките права и свободи се явяват мерило за зрелостта на демокрацията, за трайното решаване на националния въпрос.

За значението, което международната общност отдава на спазването на установените стандарти за човешките права свидетелствуват Римската декларация за мир и сътрудничество на НАТО. В нея се издига предложението за разширяване на пълномощията на Съвета за сигурност и сътрудничество в Европа в случай на незащитане на човешките права в страните-членки, дори когато самата страна не е съгласна.

Обобщавайки, можем да твърдим, че главната заплаха за националната сигурност на тези балкански страни, където се наблюдава възраждане на националистически чувства наред със сериозни трудности в икономическото реструктуриране, идва отвътре. Изострянето на разтеглението три групи вътрешни фактори би имало неатласно и дестабилизиращо влияние върху сигурността в регионален, даже и в глобален план, ако не бъде гарантирано по-нататъшното развитие на процеса на демократизация. Невъзможно е да се предписват рецепти, но очевидно шансовете на балканските народи да се разделят с бремето на миналото и да заемат достойно си място в Европа е свързан с мобилизация на националните усилия за икономическо възстановяване, изграждане на модерно пазарно стопанство и на демократично гражданско общество.

Възникването и развитието на общобалканския процес като едно от най-важните явления

в международния живот на Балканите са резултат от количествени натрупвания, от продължително общаване на опита в развитието на двустранните и многостранните отношения на регионална основа. Общобалканският процес е резултат от необходимостта и общия интерес на балканските народи от приобщаване към европейската цивилизация. Трябва да признаем обаче, че резултатите от балканското сътрудничество остават твърде скромни.

От всички страни от региона се очаква да стимулират взаимноизгодното двустранно и многостранно общобалканско сътрудничество във всички области. Тук специално внимание заслужава активизирането на икономическото сътрудничество и премахването на съществуващите различни протекционистки бариери в това отношение. В духа на общеевропейския процес и формирането на европейското икономическо пространство важно място заема въпросът за либерализация на икономическите взаимоотношения между балканските страни и разширяване свободата на предприемаческата инициатива. Важно значение в този смисъл имат и инициативите за регионално икономическо сътрудничество (например Асоциацията за черноморско икономическо сътрудничество), когато те се разглеждат като важен елемент от европейския интеграционен процес. Макар развитието на балканското икономическо сътрудничество само по себе си да не е в състояние да реши сложния национален въпрос, може да окаже задържащо влияние върху развитието на рецидивите на балканския национализъм.

Редица експерти разглеждат обхванатата Балканите националистическа вълна като сериозна заплаха за регионалната сигурност. Решение на етническите, културните и конфесионалните аспекти на емоционалния и неуравновесен балкански национализъм следва да се търси в рамките на мирните и цивилизовани решения. Сериозна крачка в това отношение може да бъде разработването и приемането на своеобразен кодекс по малцинствената проблематика, която е основен източник на напрежение на Балканите. Трябва да се търси сближаване на балканската ценностна система по националния въпрос с европейската, като се установи еднакво отношение към малцинствата както във вътрешната политика, така и във външната политика.

Своеобразен тест за Балканските държави представлява и отношението към Югославската криза. Известна е позицията, според която "македонският въпрос" може да се превърне в "разрушителен демонатор" на съществуващите "оси на политическо равновесие на Балканите". Липсата на опит във функционирането на омипроторителен механизъм в рамките на едно истинско регионално сътрудничество между отделните балкански държави може да окаже допълнително отрицателно въздействие върху регионалната сигурност. В такъв смисъл посредством въздържане от излизането на едностранни изгоди от обстановката в Югославия, всяка балканска страна би допринесла за стабилизиране положението на полуострова.

Следва да се очаква, че ще бъде стимулиран и процесът на по-нататъшно обсъждане и разработване на регионални мерки за укрепване на доверието и сигурността на Балканите, като по такъв начин се търси решение на сложните въпроси, свързани с премахване на съществуващите дебаланси на полуострова. Това може да бъде постигнато по пътя на редовни консултации по въпросите на сигурността и поддържането на редовни контакти с военните среди от Турция и Гърция. За България, която се стреми да бъде фактор на стабилността на Балканите, тези контакти представляват един от основните елементи на отношенията с НАТО.

По-нататъшната конкретизация и практическото развитие заслужават и идеите за оформянето на по-балансиран подход по отношение на режима за контрола над въоръженията, както и възприемането на концепция за динамична сигурност, отразяваща бързо изменящите се реалности на Балканите. Независимо от съществуващите сериозни пречки на настоящия етап, активизирането на субрегионалното сътрудничество има шансове да се превърне в предверие към по-широка европейска система за сигурност.

Наред с регионалната интеграция, глобализацията е друга съществена характеристика на динамиката на съвременния свят. Ето защо общото движение на балканските народи към Европа се очертава като едно от основните средства за ускоряване на икономическата и политическата модернизация на европейската периферия и представлява възможност да се потърси решение на

балканските проблеми на сигурността и развитието в един по-широк европейски контекст.

Изграждащата се структура на европейска сигурност има за задача да предотврати националистическия сблъсък, да ускори развитието на икономиките на европейската периферия, да стимулира взаимното проникване на обществата, изразяващо се в дифузия на работна сила, капитали, услуги, идеи и ценности. Посредством активизирането на субрегионалното сътрудничество за първи път в историята страните от полуострова имат възможност да се интегрират в общоевропейските органи и изграждащата се структура на европейската сигурност, чиито четири основни стълба са Съвета на Европа, НАТО, Европейската общност и Съвещанието за сигурност и сътрудничество.

Присъединяването към обединена Европа в по-широк план би означавало и готовност да се възприемат утвърдилите се европейски морални и политически ценности, означава спазване на цивилизовано поведение вътре в страната, на полуострова и на международната арена.

Присъединяването към структурите на европейската сигурност и европейската общност представлява не само императив, но и исторически шанс за балканските народи. Балканските страни ще се възползват от този шанс само ако го възприемат като предизвикателство към вътрешното си развитие, към развитието на регионалните структури за сигурност и сътрудничество.

Билиана Николова